

OLGA SKORULSKA
Uniwersytet w Białymstoku

 <https://orcid.org/0000-0003-4223-7703>

Prawo osób zatrzymanych do obrony formalnej w polskim procesie karnym. Ocena rozwiązań proponowanych w petycji Naczelnej Rady Adwokackiej w sprawie podjęcia inicjatywy ustawodawczej dotyczącej zmiany art. 245 Kodeksu postępowania karnego

The right of detained persons to formal defense in the Polish criminal process. Evaluation of the solutions proposed in the petition of the Supreme Bar Council on taking a legislative initiative to amend Article 245 of the Code of Criminal Procedure Act

Abstract: The aim of the article is showing the legitimacy of the Supreme Bar Council's legislative initiative to amend Article 245 of the Code of Criminal Procedure, aimed at improving the legal situation of detainees and to assess of the solutions suggested by the NRA, as well. The article analyzes the current state of the law from a legal standpoint of the compatibility of the current regulations with the standards arising from European law – which made it possible to identify areas of incompatibility and to examine whether thanks to the solutions suggested by the NRA, these legal discrepancies can be removed or at least – reduced.

Keywords: detention, right to formal defense, principle of fair trial, legislative initiative

1. Wprowadzenie

Zatrzymanie, należące do środków przymusu uregulowanych m.in. w Kodeksie postępowania karnego¹, jest jedną z instytucji, które w sposób najdotkliwszy wkraczają w sferę wolności i praw osobistych człowieka. Stosowane w procesie karnym (niezależnie od woli stron) środki przymusu stanowią zespół ograniczeń praw obywatelskich gwarantowanych przez Konstytucję RP² i ratyfikowane konwencje międzynarodowe³. Wśród owych środków znajdują się, oprócz zatrzymania, środki zapobiegawcze, list gończy, list żelazny, kary porządkowe i zabezpieczenie majątkowe. Niemniej według niektórych przedstawicieli doktryny list gończy i list żelazny nie powinny być zaliczane do tego zbioru⁴. Środki przymusu mają na celu zagwarantowanie efektywnego prowadzenia czynności procesowych, a co za tym idzie – jak najpełniejszą realizację zadań postępowania przygotowawczego⁵.

W polskim systemie nauk penalnych można wyróżnić zatrzymanie procesowe oraz zatrzymanie pozaprocessowe. To drugie nie realizuje zadań procesowych i nie jest związane z toczącym się postępowaniem karnym⁶. Pośród rodzajów zatrzymania pozaprocessowego wyszczególnia się: zatrzymanie porządkowe, inaczej: prewencyjne (art. 15 ust. 1 pkt 3 ustawy o Policji)⁷, zatrzymanie penitencjarne (art. 15 ust. 1 pkt 2a ustawy o Policji), zatrzymanie administracyjne (art. 40 ust. 1 ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi)⁸ oraz zatrzymanie chwilowe, czyli legitymowanie⁹. Podkreślenia wymaga jednak, że poglądy doktryny na instytucję zatrzymania pozaprocessowego (zarówno na kwestię podziału i jego kryteriów, jak i na kwestię terminologii) są roz-

¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego. Dz.U. 1997, nr 89, poz. 555 ze zm. [dalej: k.p.k.].

² Ustawa z dnia 2 kwietnia 1997 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483 ze zm.

³ P. Hofmański: *Europejskie standardy w zakresie kontroli stosowania przymusu w procesie karnym a reforma k.p.k.* W: *Problemy kodyfikacji prawa karnego. Księga ku czci Profesora Mariana Cieślaka*. Red. S. Waltoś. Kraków 1993, s. 452.

⁴ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek: *Kodeks postępowania karnego*. T. 1: *Komentarz do artykułów 1–296*. Wyd. 4. Warszawa 2011, s. 1322.

⁵ K. Witkowska: *Gwarancje zatrzymanego*. „Prokuratura i Prawo” 2011, nr 9, s. 80.

⁶ Ł. Cora: *O pojęciu pozaprocessowego zatrzymania osoby*. „Państwo i Prawo” 2008, nr 3, s. 72.

⁷ Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji. Dz.U. 1990, nr 30, poz. 179 ze zm.

⁸ Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi. Dz.U. 1982, nr 35, poz. 230 ze zm.

⁹ J. Tylman. W: *Polskie postępowanie karne*. Red. T. Grzegorzczak, J. Tylman. Wyd. 9. Warszawa 2014, s. 555.

bieżne, toteż w literaturze przedmiotu można się spotkać z innymi przykładami¹⁰. Zatrzymanie procesowe zostało z kolei uregulowane przepisami m.in. Kodeksu postępowania karnego i w ramach niego wyróżnia się: ujęcie obywatelskie (art. 243 § 1 k.p.k.), zatrzymanie *sensu stricto* (art. 244 § 1, 1a i 1b k.p.k.) oraz zatrzymanie na zarządzenie sądu lub prokuratora (art. 75 k.p.k. i 247 k.p.k.)¹¹.

Zatrzymanie osoby polega na krótkotrwałym pozbawieniu jej wolności – konstytucyjnie chronionej wolności osobistej¹². Wiąże się ono w sposób oczywisty z odebraniem takiej osobie swobody poruszania się, porozumiewania z innymi osobami, przyjmowania i przekazywania jakichkolwiek przedmiotów bez zezwolenia uprawnionego organu oraz z obowiązkiem podporządkowania się jego poleceniom, a także (najczęściej) z umieszczeniem w miejscu odosobnienia¹³. Zatrzymanie wykorzystuje się w celu zastosowania środka zapobiegawczego *sensu stricto* albo doprowadzenia osoby podejrzanej lub oskarżonego do organu procesowego¹⁴. Co istotne, instytucja zatrzymania stanowi wyjątek od reguły wynikającej z treści przepisów postępowania karnego i mówiącej, że o pozbawieniu kogoś wolności może zdecydować wyłącznie sąd.

Trzeba tu podkreślić, że rozważania zawarte w artykule ograniczają się do analizy sytuacji procesowej osób, wobec których zastosowano środek przymusu w postaci zatrzymania *sensu stricto*. Każda taka osoba wymaga szczególnej ochrony ze strony przepisów procedury karnej, ponieważ została pozbawiona wolności, a co za tym idzie – nastąpiła bezpośrednia ingerencja w jej prawa i wolności osobiste. 8 maja 2021 r. członkowie Naczelnej Rady Adwokackiej podjęli uchwałę w sprawie złożenia do Senatu RP w interesie publicznym petycji dotyczącej zmiany art. 245 Kodeksu postępowania karnego, aby ułatwić osobom zatrzymanym dostęp do pomocy prawnej, również tej udzielanej z urzędu¹⁵. Postulowana

¹⁰ Ł. Cora: *O pojęciu...*, s. 73.

¹¹ Oprócz wymienionych rodzajów zatrzymań procesowych Kodeks postępowania karnego przewiduje również zatrzymanie kierownika urzędu konsularnego oraz innego urzędnika konsularnego państwa obcego w razie zarzutu popełnienia zbrodni (art. 579 § 2 k.p.k.), zatrzymanie przez organ obcego państwa osoby, co do której ma być złożony wniosek o wydanie (art. 595 k.p.k.), oraz zatrzymanie w celu doprowadzenia świadka, biegłego, tłumacza lub specjalisty (art. 285 § 2 k.p.k.).

¹² T. Grzegorzczuk: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*. T. 1: Art. 1–467. Wyd. 6. Warszawa 2014, s. 860.

¹³ Ł. Cora: *Zatrzymanie osoby w polskim procesie karnym*. Warszawa 2015, s. 42.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Zob. NRA złoży petycję dot. zmian w kpk – pomoc prawna z urzędu dla zatrzymanego. 10.05.2021. Źródło: strona WWW Naczelnej Rady Adwokackiej: <https://www.adwokatura.pl/z-zycia-nra/nra-zlozy-petycje-dot-zmian-w-kpk-pomoc-prawna-z-urzedu-dla-zatrzymanego/> [dostęp: 7.06.2021].

zmiana polega na wprowadzeniu obowiązku podejmowania czynności procesowych lub dowodowych z udziałem zatrzymanego wyłącznie w obecności adwokata bądź radcy prawnego. Ponadto gdyby osoba zatrzymana chciała skorzystać z pomocy prawnej lub gdyby z jej udziałem miały być wykonywane wspomniane czynności, a nie miałyby adwokata ani radcy prawnego ustanowionego z wyboru, obowiązkowe byłoby wyznaczenie go z urzędu.

Niniejszy artykuł powstał w celu przedstawienia rozwiązań zaproponowanych w petycji Naczelnej Rady Adwokackiej w sprawie podjęcia inicjatywy ustawodawczej dotyczącej zmiany art. 245 k.p.k. oraz w celu oceny ich efektywności, jeśli chodzi o poprawę sytuacji procesowej osób zatrzymanych pod względem dostępu do pomocy prawnej, w tym udzielanej z urzędu. Przeanalizowano obowiązujące przepisy polskiej procedury karnej i porównano je ze standardami przewidzianymi w prawie europejskim, co pozwoliło na ustalenie, czy realizacja postulatów legislacyjnych NRA ma szansę przybliżyć polską procedurę karną do standardów międzynarodowych. Poszczególne rodzaje zatrzymania oraz pozostałe uprawnienia osób zatrzymanych jedynie zasygnalizowano z uwagi na obszerność tych zagadnień.

2. Prawo osoby zatrzymanej do obrony formalnej na gruncie przepisów krajowych

Uprawnienia osoby zatrzymanej zostały zabezpieczone w Kodeksie postępowania karnego i wynikają bezpośrednio z art. 244 i art. 245 k.p.k.¹⁶ Bodaj najistotniejszym jest prawo do obrony, które powinno się rozpatry-

¹⁶ Do tych uprawnień należą: zgodnie z art. 244 § 2 k.p.k. prawo do bycia poinformowanym o przyczynach zatrzymania i o przysługujących prawach, w tym o prawie do skorzystania z pomocy adwokata lub radcy prawnego i tłumacza, jak również o prawie do złożenia oświadczenia i odmowy złożenia oświadczenia, prawo do otrzymania odpisu protokołu zatrzymania, prawo do dostępu do pierwszej pomocy medycznej. Ponadto zatrzymany ma prawo do żądania zawiadomienia osoby przez niego wskazanej o zatrzymaniu (art. 245 § 3 k.p.k. w zw. z art. 261 § 1 k.p.k.) oraz do żądania zawiadomienia zakładu pracy, szkoły lub uczelni, a w przypadku żołnierza – jego dowódcy (art. 244 § 2 k.p.k. w zw. z art. 245 § 3 i art. 261 § 3 k.p.k.). Zatrzymanemu przysługuje też uprawnienie do złożenia zażalenia do sądu (art. 244 § 2 k.p.k. w zw. z art. 246 § 1 k.p.k.). W razie zatrzymania obywatela państwa obcego należy umożliwić mu nawiązanie kontaktu z właściwym urzędem konsularnym lub przedstawicielstwem dyplomatycznym, a w razie zatrzymania osoby nieposiadającej żadnego obywatelstwa – z przedstawicielem państwa, w którym ma stałe miejsce zamieszkania (art. 244 § 2 k.p.k. w zw. z art. 612 § 2 k.p.k.). Funkcjonariusz organu zatrzymującego jest także obowiązany wysłuchać zatrzymanego (art. 244 § 2 k.p.k.).

wać w dwóch wymiarach – materialnym i formalnym. Obrona materialna oznacza możliwość bronięcia swoich interesów osobiście, np. poprzez odmowę składania wyjaśnień, składanie wniosków dowodowych, udział w posiedzeniach sądu, wgląd w akta etc.; obrona formalna z kolei wyraża się w prawie do korzystania z pomocy obrońcy z wyboru lub z urzędu.

Zgodnie z art. 245 § 1 k.p.k. zatrzymanemu należy na jego żądanie niezwłocznie umożliwić nawiązanie (w dostępnej formie) kontaktu z adwokatem lub radcą prawnym, a także bezpośrednią rozmowę z nimi; w wyjątkowych wypadkach, uzasadnionych szczególnymi okolicznościami, zatrzymujący może zastrzec, że będzie przy niej obecny. Kontakt zatrzymanej osoby podejrzanej, wobec której istnieje uzasadnione przypuszczenie popełnienia przestępstwa, z adwokatem lub radcą prawnym ma kluczowe znaczenie dla zapewnienia prawa do skutecznej obrony w trakcie całego postępowania¹⁷. Co ważne, zatrzymujący jest obowiązany umożliwić realizację owych uprawnień, jeżeli zażąda tego zatrzymany – inicjatywa musi więc wyjść od niego, zarówno w sprawie samego nawiązania kontaktu, jak i w sprawie konkretnego adwokata lub radcy prawnego. Dopiero gdy zatrzymany nie potrafi żadnego wskazać, należy mu kogoś zaproponować¹⁸. Wymaga podkreślenia, że adwokat lub radca prawny, z którym kontaktuje się zatrzymany, pełni funkcję jego doradcy prawnego, a nie obrońcy, ale może mu zostać udzielone pełnomocnictwo i wówczas odgrywa rolę pełnomocnika osoby niebędącej stroną postępowania (zgodnie z art. 87 § 2 k.p.k.)¹⁹. Gdy osoby zatrzymanej nie stać na pełnomocnika z wyboru, może się domagać ustanowienia jej pełnomocnika z urzędu (art. 88 k.p.k. w zw. z art. 78 § 1 k.p.k.), jednak w praktyce skuteczność takiego żądania jest ograniczona, o czym będzie mowa w dalszej części opracowania.

W kontekście rozważań nad prawem osób zatrzymanych do obrony istotną kwestię stanowi ustalenie momentu, od którego ono przysługuje, a zatem od kiedy przysługuje im dostęp do adwokata lub radcy prawnego. Trzeba zaznaczyć, że według Sądu Najwyższego to nie formalne postawienie zarzutu popełnienia przestępstwa, ale już pierwsza czynność organów procesowych skierowana na ściganie określonej osoby czyni ją podmiotem owego prawa. Konstytucyjne prawo do obrony obejmuje bowiem wszystkie stadia postępowania i powinno służyć nie tylko oskarżonemu, lecz także każdej osobie, wobec której podjęto czynności o charakterze sprawdzająco-obwiniającym w związku z uzasadnionym przypuszcze-

¹⁷ R.A. Stefański, S. Zabłocki. W: *Kodeks postępowania karnego*. T. 2: *Komentarz do art. 167–296*. Red. R.A. Stefański, S. Zabłocki. Warszawa 2019, s. 871.

¹⁸ *Ibidem*, s. 871–872.

¹⁹ *Ibidem*, s. 872.

niem popełnienia przez nią przestępstwa²⁰. Można stąd wysnuć wniosek, że o aktualizacji prawa do obrony, a co za tym idzie – uprawnienia do niezwłocznego nawiązania kontaktu z adwokatem lub radcą prawnym, nie przesądza dopiero ogłoszenie postanowienia o przedstawieniu zarzutów. (Warto przypomnieć, że powoduje ono przekształcenie postępowania z fazy *in rem* w fazę *in personam* i skutkuje nadaniem określonej osobie statusu podejrzanego, będącego od tego momentu stroną prowadzonego przeciwko niemu postępowania karnego). O aktualizacji omawianego uprawnienia decydują również cele i intencje towarzyszące organowi procesowemu podczas wykonywania określonych czynności oraz ich charakter, niezależnie od tego, czy odnoszą się do osoby, wobec której ogłoszono postanowienie o przedstawieniu zarzutów, czy też nie²¹. Na gruncie polskiego porządku prawnego art. 42 ust. 2 Konstytucji RP gwarantuje zatem podstawowe prawo do obrony każdemu – we wszystkich stadiach postępowania.

Tymczasem zgodnie z przepisami procedury karnej prawo osoby zatrzymanej do skorzystania z pomocy prawnej ulega pewnym ograniczeniom, gdyż w myśl art. 6 k.p.k. prawo do obrony przysługuje oskarżonemu, a na podstawie art. 71 § 3 k.p.k. – także podejrzanemu. Literalna wykładnia przywołanych przepisów prowadzi do wniosku, że konstytucyjny zakres ochrony jest szerszy niż wynikający z Kodeksu postępowania karnego²². Osoba zatrzymana może formalnie ustanowić obrońcę, również z urzędu na podstawie art. 78 § 1 k.p.k., dopiero po postawieniu jej zarzutów lub przesłuchaniu w charakterze podejrzanego. Regulujący kwestię dostępu do pomocy prawnej art. 300 § 1 k.p.k. odnosi się bowiem do podejrzanego, nie obejmuje natomiast osób, które nie mają takiego statusu procesowego, w szczególności – osób podejrzanych. Przesłuchanie tego typu osób po zatrzymaniu, a więc w warunkach pozbawienia wolności, bez umożliwienia im kontaktu z obrońcą oraz zagwarantowania jego udziału w czynności przesłuchania nie stanowi formalnie naruszenia regulacji polskiej procedury karnej²³.

Zarazem jednak tak ukształtowane przepisy nie realizują powinności, które wynikają z dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/48/UE z dnia 22 października 2013 r. w sprawie prawa dostępu do adwokata

²⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 lutego 2004 r. V KK 194/03. OSNKW 2004, nr 4, poz. 42.

²¹ P. Kardas: *Gwarancje prawa do obrony oraz dostępu do obrońcy na wstępnym etapie postępowania karnego – kilka uwag w świetle doktryny Salduz, doktryny Miranda oraz dyrektywy w sprawie dostępu do adwokata*. „Europejski Przegląd Sądowy” 2019, nr 1, s. 6.

²² S. Steinborn: *Dostęp do obrońcy na wczesnym etapie postępowania karnego. Uwagi de lege lata i de lege ferenda*. „Europejski Przegląd Sądowy” 2019, nr 1, s. 39.

²³ P. Kardas: *Gwarancje prawa do obrony...*, s. 10.

w postępowaniu karnym i w postępowaniu dotyczącym europejskiego nakazu aresztowania oraz w sprawie prawa do poinformowania osoby trzeciej o pozbawieniu wolności i prawa do porozumiewania się z osobami trzecimi i organami konsularnymi w czasie pozbawienia wolności²⁴, jak również z dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/1919 z dnia 26 października 2016 r. w sprawie pomocy prawnej z urzędu dla podejrzanych i oskarżonych w postępowaniu karnym oraz dla osób, których dotyczy wnioski w postępowaniu dotyczącym europejskiego nakazu aresztowania²⁵, a ponadto zostały określone w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Nie sposób zatem twierdzić, że polski system prawa procesowego spełnia w tym zakresie standardy gwarancyjne zawarte w regulacjach unijnych, konwencyjnych i międzynarodowych²⁶.

Powyższe ograniczenia są poniekąd kompensowane przez uprawnienie przewidziane w art. 245 k.p.k. i art. 87 § 2 k.p.k. Wskazane przepisy umożliwiają osobie zatrzymanej (przed przedstawieniem jej zarzutów lub przesłuchaniem w charakterze podejrzanego) nawiązanie kontaktu z adwokatem lub radcą prawnym i bezpośrednią z nim rozmowę oraz ustanowienie pełnomocnika – ale, co istotne, wyłącznie pod warunkiem, że tego wymaga ochrona interesów owej osoby. Zgodnie bowiem z art. 87 § 3 k.p.k. sąd, a w postępowaniu przygotowawczym – prokurator, może odmówić dopuszczenia pełnomocnika do udziału w postępowaniu, jeżeli uzna, że nie wymaga tego obrona interesów osoby niebędącej stroną. Takie gwarancje nie wystarczają jednak, by zapewnić zatrzymanemu prawo do pomocy prawnej zbieżne ze standardem europejskim (który zakłada, że osoby zatrzymane powinny mieć możliwość skorzystania z niej w takim terminie i w taki sposób, aby mogły rzeczywiście i skutecznie wykonywać przysługujące im prawo do obrony). Po pierwsze ze względu na to, że możliwość ustanowienia pełnomocnika przez taką osobę nie jest nieograniczona (w myśl art. 87 § 2 i 3 k.p.k.), a przepisy wprowadzające owe ograniczenia mają charakter uznaniowy i organowi, który decyduje, czy osoba zatrzymana może skorzystać z pomocy pełnomocnika, czy też nie, pozostawiono właściwie swobodę rozstrzygnięcia. Choć niewątpliwie sytuacja faktycznego pozbawienia wolności stanowi okoliczność wypełniającą dyspozycję przepisu art. 87 § 2 k.p.k. (tj. uzasadnia ustanowienie pełnomocnika), jednak sama uznaniowość w tym zakresie ogranicza uprawnienia osoby zatrzymanej. To zaś wydaje się niedopuszczal-

²⁴ Dz. Urz. UE L 294/1 z dnia 6 listopada 2013 r. [dalej: dyrektywa w sprawie prawa dostępu do adwokata].

²⁵ Dz. Urz. UE L 297/1 z dnia 4 listopada 2016 r. [dalej: dyrektywa w sprawie pomocy prawnej z urzędu].

²⁶ P. Kardas: *Gwarancje prawa do obrony...*, s. 10.

ne z punktu widzenia prawa do obrony, przede wszystkim w kontekście standardu wynikającego z dyrektywy w sprawie pomocy prawnej z urzędu oraz dyrektywy w sprawie prawa dostępu do adwokata. Po drugie, związana z powyższymi ograniczeniami czasochłonna procedura wnioskowania o wyznaczenie pełnomocnika i rozpoznawania tego wniosku przez sąd lub prokuratora, zgodnie z art. 87 § 2 i 3 k.p.k., powoduje kolejne istotne ograniczenie prawa osoby zatrzymanej do obrony, gdyż uniemożliwia skuteczne ustanowienie pełnomocnika i niezwłoczne skontaktowanie się z nim po zatrzymaniu.

Dodatkowo kontrowersje budzi kwestia możliwości skorzystania przez osobę zatrzymaną z pomocy pełnomocnika z urzędu na podstawie art. 87 k.p.k. Co prawda w myśl art. 88 k.p.k. do pełnomocnika stosuje się odpowiednio m.in. art. 78 k.p.k. (który umożliwia ustanowienie go z urzędu), lecz takie ukształtowanie uprawnień osoby zatrzymanej stwarza następne ograniczenie możliwości niezwłocznego i efektywnego uzyskania pomocy prawnej. Zgodnie bowiem z tym przepisem przed wyznaczeniem pełnomocnika z urzędu osoba wnioskująca musi należycie wykazać, że nie jest w stanie ponieść kosztów wynagrodzenia adwokata lub radcy prawnego bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny. W rezultacie jeszcze wydłuża się okres od momentu zatrzymania do chwili skontaktowania się z pełnomocnikiem. Co istotne, łączny czas faktycznego pozbawienia wolności osoby w związku z zatrzymaniem, jeśli sąd nie podejmie decyzji o zastosowaniu tymczasowego aresztowania, wynosi 72 godziny²⁷. Nasuwają się wątpliwości, czy w tym czasie można zrealizować procedurę ustanowienia pełnomocnika z urzędu dla osoby zatrzymanej i zarazem zapewnić jej pomoc prawną w sposób niezwłoczny, zwłaszcza że przepisy nie określają terminu, w którym wniosek o wyznaczenie pełnomocnika ma być rozpoznawany. Ponadto skoro Kodeks postępowania karnego nie obliuguje organów ścigania do wstrzymania się z przesłuchaniem osoby zatrzymanej czy prowadzeniem czynności dowodowych z jej udziałem do momentu rozpoznania omawianego wniosku, to ustanowienie pełnomocnika tuż przed upływem czasu przewidzianego na zatrzymanie, ale już po przeprowadzeniu czynności procesowych czy dowodowych – nie będzie naruszeniem przepisów procedury karnej. Natomiast można mieć obiekcyjne, czy taka pomoc prawna będzie nosiła znamiona niezwłoczności i efektywności oraz czy będzie spełniała wymogi stawiane przez wspo-

²⁷ Zatrzymanie procesowe, zgodnie z art. 248 § 1 k.p.k., może trwać do 48 godzin od chwili jego dokonania, jeśli zatrzymany nie zostanie przekazany do dyspozycji sądu wraz z wnioskiem o zastosowanie tymczasowego aresztowania. Natomiast w przypadku gdy taka sytuacja nastąpi, zgodnie z art. 248 § 2 k.p.k. zatrzymanego należy zwolnić, jeżeli w ciągu 24 godzin od przekazania go do dyspozycji sądu nie doręczono mu postanowienia o zastosowaniu wobec niego tymczasowego aresztowania.

mniane już dyrektywy unijne. Kolejne wątpliwości wywołuje kwestia zaskarżania odmownych decyzji w sprawie wniosku o przyznanie pomocy prawnej, także udzielanej z urzędu²⁸. Procedura złożenia i rozpatrzenia zażalenia dodatkowo odwleka, w sensie praktycznym zaś właściwie uniemożliwia skorzystanie przez osobę zatrzymaną z pomocy prawnej (szczególnie z urzędu) w tym trybie.

Trzeba zaznaczyć, że osoba, wobec której zastosowano środek przymusu w postaci zatrzymania, a której nie zostały jeszcze formalnie przedstawione zarzuty i której nie przesłuchano w charakterze podejrzanego, nie ma możliwości skorzystania z innego (szybszego i skuteczniejszego niż opisany) sposobu wnioskowania o ustanowienie adwokata czy radcy prawnego z urzędu, w sytuacji kiedy nie stać jej na opłacenie pomocy prawnej. Wprawdzie art. 245 § 2 k.p.k., określający prawa osoby zatrzymanej, wprowadza obowiązek odpowiedniego stosowania przepisu art. 517j k.p.k., który umożliwia jej skorzystanie z pomocy adwokata lub radcy prawnego dyżurującego w ramach świadczenia pomocy prawnej w postępowaniach przyspieszonych, lecz w praktyce również to nie czyni zadość uprawnieniu zatrzymanych do korzystania z pomocy prawnej w sposób efektywny i niezwłoczny, ponieważ dyżury obrończe związane z postępowaniem przyspieszonym nie są całodobowe. Zgodnie z § 7 ust. 1 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 czerwca 2015 r. w sprawie sposobu zapewnienia oskarżonemu korzystania z pomocy obrońcy w postępowaniu przyspieszonym²⁹ w zw. z § 378 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 czerwca 2019 r. – Regulamin urzędowania sądów powszechnych³⁰ – w dni robocze, soboty i dni wolne od pracy dyżury te odbywają się od godz. 8.00 do 20.00 w sądach o limicie etatów sędziowskich i asesorskich powyżej 35, natomiast w pozostałych sądach – od godz. 8.00 do 16.00. Zatem, co istotne, osoba zatrzymana, która chce się skontaktować z dyżurującym pełnomocnikiem, może mieć zapewniony taki kontakt jedynie w określonych porach – przez 12 godzin na dobę, a w miejscowościach należących do właściwości mniejszych sądów – zaledwie przez 8 godzin na dobę. Jak już wskazano, tylko niezwłoczne skorzystanie z pomocy prawnej w związku z zatrzy-

²⁸ Zażalenie na postanowienie prokuratora o odmowie dopuszczenia pełnomocnika do udziału w postępowaniu przysługuje na podstawie art. 302 § 1 k.p.k., gdyż odmowa taka narusza prawa osoby uprawnionej do ustanowienia pełnomocnika. W przypadku wniosku o wyznaczenie go z urzędu odmowna decyzja może zostać zaskarżona na podstawie art. 81 § 1a k.p.k. w zw. z art. 88 § 2 k.p.k. – na zarządzenie prezesa sądu o odmowie wyznaczenia pełnomocnika przysługuje bowiem zażalenie do sądu właściwego do rozpoznania sprawy.

²⁹ Dz.U. 2015, poz. 920.

³⁰ Dz.U. 2019, poz. 1141.

maniem urzeczywistnia prawo osoby zatrzymanej do obrony w sposób zgodny z wymogami stawianymi przez dyrektywę w sprawie pomocy prawnej z urzędu i dyrektywę w sprawie prawa dostępu do adwokata. Czasochłonny tryb ustanowienia pełnomocnika z urzędu lub na podstawie art. 517j k.p.k. w istocie pozbawia zatrzymanego prawa do efektywnej pomocy prawnej³¹.

Dodatkowo wątpliwości budzi kwestia pouczenia osoby zatrzymanej o możliwości skorzystania z pomocy prawnej dyżurującego adwokata lub radcy prawnego na podstawie art. 517j k.p.k., która to kwestia obejmuje także pouczenie o możliwości ustanowienia pełnomocnika (w tym z urzędu) na podstawie art. 87 k.p.k. We wzorze wprowadzonym rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 czerwca 2015 r. w sprawie określenia wzoru pouczenia o uprawnieniach zatrzymanego w postępowaniu karnym³² nie zawarto bowiem punktu dotyczącego treści powyższych przepisów, wobec czego osoba zatrzymana może się dowiedzieć o swoich uprawnieniach w tym zakresie jedynie w przypadku, gdy funkcjonariusz organu zdecyduje się ją o nich poinformować. Na organach ścigania nie spoczywa w zasadzie żaden prawny obowiązek pomocy osobie zatrzymanej w realizacji omawianych uprawnień, przez co należy rozumieć też inicjatywę organu³³. Problem braku takiego obowiązku uwidacznia się również w sytuacjach, gdy osoba zatrzymana chce się skontaktować z adwokatem lub radcą prawnym, ma możliwość ustanowienia pełnomocnika z wyboru, lecz nie dysponuje niezbędnymi danymi kontaktowymi.

3. Zakres prawa osoby zatrzymanej do obrony formalnej w świetle standardów europejskich

Unijny standard dostępu do pomocy prawnej na przedsądowym etapie postępowania karnego normują przepisy dyrektywy w sprawie prawa dostępu do adwokata. Zgodnie z jej art. 3 ust. 1 „[p]aństwa członkowskie zapewniają, aby podejrzani i oskarżeni mieli prawo dostępu do adwokata w takim terminie i w taki sposób, aby osoby te mogły rzeczywiście i skutecznie wykonywać przysługujące im prawo do obrony”. „Rzeczywistość i skuteczność” wykonywania owego prawa opierają się przede wszystkim,

³¹ K. Eichstaedt. W: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz aktualizowany*. T. 1. Red. D. Świecki. LEX/el. 2021, art. 245.

³² Dz.U. 2015, poz. 835.

³³ K. Gajowniczek-Pruszyńska, M. Zwierz: *Gwarancje sprawiedliwości proceduralnej wobec zatrzymanych a elementarne standardy demokratycznego państwa prawnego*. „Palestra” 2017, nr 10, s. 35.

w myśl art. 3 ust. 2 dyrektywy, na gwarancji udzielania pomocy prawnej bez zbędnej zwłoki. Co istotne, przepis ten stanowi o konieczności zapewnienia dostępu do pomocy prawnej niezwłocznie po pozbawieniu wolności.

Podkreślenia wymaga, że choć twórcy dyrektywy używają pojęć „podejrzany” i „oskarżony”, znajdujących bezpośrednio odzwierciedlenie w Kodeksie postępowania karnego, to jednak odczytywanie zakresu ustanowionych przez nią gwarancji z zastosowaniem wykładni literalnej, która odwołuje się do tych terminów, wydaje się błędne i niewystarczające z punktu widzenia implementacji przepisów owego aktu prawnego w polskiej procedurze karnej³⁴. Należy bowiem mieć na uwadze, że sama analiza treści zapisów zawartych w dyrektywie w sprawie dostępu do adwokata prowadzi do wniosku, iż nie ma podstaw do tak radykalnego zawężenia prawa do skorzystania z pomocy profesjonalnego obrońcy i gwarantowania go jedynie oskarżonym i podejrzanym³⁵. Otóż zgodnie z art. 2 ust. 1 dyrektywy stosuje się ją do podejrzanych „od chwili poinformowania ich przez właściwe organy państwa, za pomocą oficjalnego powiadomienia lub w inny sposób, o tym, że są podejrzani o popełnienie przestępstwa”. Podmiotem uprawnień, o których mowa, czyni więc daną osobę – oprócz formalnego przedstawienia zarzutów – poinformowanie jej o byciu podejrzaną np. przez podjęcie wobec niej czynności wyraźnie nakierowanych na jej ściganie, takich jak zatrzymanie³⁶.

Ponadto europejski standard udzielania pomocy prawnej bez zbędnej zwłoki już od najwcześniejszego etapu postępowania – którym bez wątplenia jest faktyczne pozbawienie wolności, co ma miejsce podczas zatrzymania – wynika z przepisów dyrektywy w sprawie pomocy prawnej z urzędu. Zgodnie z art. 2 ust. 4 tego aktu prawnego ma on zastosowanie „w każdym przypadku, gdy podejmowana jest decyzja o pozbawieniu wolności, a także w czasie pozbawienia wolności, na każdym etapie postępowania do momentu jego zakończenia”. W myśl art. 4 ust. 5 pomoc obrońcy z urzędu ma zostać zapewniona bez zbędnej zwłoki, najpóźniej przed przesłuchaniem przez policję, inny organ ścigania lub organ sądowy albo przed przeprowadzeniem czynności dochodzeniowo-śledczych lub dowodowych.

Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka również wskazuje na konieczność niezwłocznego zapewnienia pomocy prawnej osobom, wobec których prowadzone jest postępowanie karne – począwszy od jego najwcześniejszego etapu. Przełomowy w podejściu do omawianej

³⁴ P. Kardas: *Gwarancje prawa do obrony...*, s. 5.

³⁵ Ibidem.

³⁶ M. Wąsek-Wiaderek: *Dostęp do adwokata na wczesnym etapie postępowania karnego w prawie Unii Europejskiej*. „Europejski Przegląd Sądowy” 2019, nr 1, s. 18.

tu kwestii był wyrok w sprawie *Salduz przeciwko Turcji*³⁷. Wzmocnił on standard dostępu do pomocy prawnej na początkowych etapach ścigania karnego, który już przedtem formował się na gruncie orzecznictwa strasburskiego³⁸. ETPCz stwierdził w szczególności, że prawo do obrony zostanie w sposób nieodwracalny naruszone, jeżeli obciążających oświadczeń złożonych w trakcie przesłuchania bez dostępu do adwokata użyje się jako podstawy skazania³⁹. W kontekście orzecznictwa strasburskiego nie budzi wątpliwości także istotne znaczenie korzystania z pomocy prawnej przez każdą osobę pozbawioną wolności, w tym zatrzymanego⁴⁰, o wyjątkowej randze owego uprawnienia świadczą bowiem kolejne, liczne judykaty. W wyroku w sprawie *Dayanan przeciwko Turcji*⁴¹ ETPCz wskazał wprost, że prawo do pomocy prawnej winno przysługiwać osobie nawet przed formalnym przedstawieniem zarzutów, tj. już w sytuacji, kiedy znajdzie się ona w centrum zainteresowania organów ścigania – jeszcze przed podjęciem konkretnych czynności skierowanych przeciwko niej. Takie gwarancje stanowią realizację europejskiego standardu rzetelnego procesu (ang. *fair trial*), o którym mówi art. 6 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności⁴². Trybunał w Strasburgu w swoich wyrokach wielokrotnie akcentował, że dostęp do pomocy prawnej na bardzo wczesnych etapach postępowania karnego jest jednym z fundamentów zasady rzetelnego procesu sądowego⁴³, wynikającej z art. 6 owej konwencji.

³⁷ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 27 listopada 2008 r. w sprawie *Salduz przeciwko Turcji*. Skarga nr 36391/02. [https://etpcz.ms.gov.pl/etpccontent/\\$N/990000000000001_I_ETPC_036391_2002_Wy_2008-11-12_001](https://etpcz.ms.gov.pl/etpccontent/$N/990000000000001_I_ETPC_036391_2002_Wy_2008-11-12_001) [dostęp: 8.06.2022].

³⁸ W. Jasiński: *Dostęp osoby oskarżonej o popełnienie czynu zagrożonego karą do adwokata na wstępnym etapie ścigania karnego – standard strasburski*. „Europejski Przegląd Sądowy” 2019, nr 1, s. 27.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Ł. Cora: *Minimalne gwarancje prawa do rzetelnego procesu karnego w początkowym etapie ścigania*. „Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis” 2020, t. 9, nr 2, s. 271.

⁴¹ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 13 października 2009 r. w sprawie *Dayanan przeciwko Turcji*. Skarga nr 7377/03. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-95015> [dostęp: 8.06.2022].

⁴² Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2. Dz.U. 1993, nr 61, poz. 284 ze zm.

⁴³ Zob. wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 31 marca 2009 r. w sprawie *Płonka przeciwko Polsce*. Skarga nr 20310/02. [https://etpcz.ms.gov.pl/etpccontent/\\$N/990000000000001_I_ETPC_020310_2002_Wy_2009-03-31_001](https://etpcz.ms.gov.pl/etpccontent/$N/990000000000001_I_ETPC_020310_2002_Wy_2009-03-31_001) [dostęp: 8.06.2022]; wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 23 listopada 1993 r. w sprawie *Poitrimol przeciwko Francji*. Seria A, nr 277-A. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57858> [dostęp: 8.06.2022]; wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 28 lutego 2008 r. w sprawie *Dembukov przeciwko Bułgarii*. Skarga nr 68020/01. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-85244> [dostęp: 8.06.2022]; wyrok Europejskiego

4. Petycja Naczelnej Rady Adwokackiej w sprawie podjęcia inicjatywy ustawodawczej dotyczącej zmiany art. 245 k.p.k.

Ponieważ Naczelna Rada Adwokacka dostrzegła ograniczenia w możliwości skorzystania przez osoby zatrzymane z pomocy prawnej na gruncie polskiej procedury karnej, 8 maja 2021 r. podjęła uchwałę w sprawie złożenia w interesie publicznym petycji do Senatu RP dotyczącej zmiany przepisu art. 245 ustawy Kodeks postępowania karnego w celu polepszenia dostępu osób zatrzymanych do pomocy prawnej z urzędu. Postulowana nowelizacja miałaby polegać na dodaniu do art. 245 k.p.k. paragrafów 4 i 5 w brzmieniu:

§ 4. Jeżeli zatrzymany chce skorzystać z uprawnienia, o którym mowa w § 1, lub z jego udziałem mają być wykonywane czynności, o których mowa w § 5, a nie ma adwokata lub radcy prawnego ustanowionego z wyboru, przed przystąpieniem do czynności procesowych z udziałem tego zatrzymanego należy wyznaczyć mu adwokata lub radcę prawnego z urzędu. Przepis art. 78 stosuje się odpowiednio. Wyznaczenia adwokata lub radcy prawnego może dokonać prezes lub referendarz sądowy sądu rejonowego, w którego okręgu prowadzi się postępowanie, a w wypadkach niecierpiących zwłoki – także inny sąd rejonowy.

§ 5. W przypadku wykonywania czynności procesowych lub dowodowych z udziałem zatrzymanego należy wykonać te czynności z udziałem adwokata lub radcy prawnego, w tym ustanowionego z urzędu.

W uzasadnieniu petycji wskazano, że wnioskowana zmiana winna zapewnić prawo do skorzystania z pomocy prawnej już na etapie zatrzymania, co ma istotne znaczenie dla dalszego realizowania prawa do obrony w przypadku przedstawienia zarzutów osobie zatrzymanej⁴⁴. Podniesiono, że wadliwość obecnej regulacji rzutuje na wykonywanie prawa do obrony również na kolejnych etapach postępowania karnego.

Petycja została skierowana do Biura Analiz, Dokumentacji i Korespondencji Kancelarii Senatu, a następnie omówiona 10 stycznia 2022 r. na posiedzeniu nr 145 Komisji Praw Człowieka, Praworzędności i Petycji, na którym podjęto decyzję o kontynuowaniu prac nad projektem i za-

Trybunału Praw Człowieka z dnia 13 września 2016 r. w sprawie Ibrahim i inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu. Skargi nr 50541/08, 50571/08, 50573/08 i 40351/09. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-166680> [dostęp: 8.06.2022].

⁴⁴ Petycja z dnia 17 maja 2021 r. w sprawie podjęcia inicjatywy ustawodawczej dotyczącej zmiany art. 245 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, poprzez dodanie w art. 245 nowego § 4 i 5, w celu zapewnienia zatrzymanemu prawa do skorzystania z pomocy prawnej z urzędu w przypadku wykonywania czynności procesowych lub dowodowych na etapie zatrzymania (P10-47/21). [Skierowana do Senatu RP przez Naczelną Radę Adwokacką]. Źródło: <https://www.senat.gov.pl/prace/petycje/wykaz-tematow-petycji/petycja,605.html> [dostęp: 7.06.2021].

sięgnięciu opinii prawnej⁴⁵. W lutym 2022 r. na potrzeby wspomnianego biura sporządzona została opinia na temat rozwiązań proponowanych w petycji Naczelnej Rady Adwokackiej w sprawie podjęcia inicjatywy ustawodawczej dotyczącej zmiany art. 245 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (P10-47/21)⁴⁶. Autor pozytywnie ocenia projekt NRA, podkreślając, że petycja „stanowi istotny wkład do prawidłowej implementacji dyrektyw 2013/48/UE i 2016/1919, służy zapewnieniu realizacji prawa do obrony w postępowaniu karnym, redukcji liczby pomyłek sądowych, a tym samym wzmocnieniu wizerunku państwa w oczach obywateli”⁴⁷. Z treści opinii wynika, że przyjęcie zaproponowanych rozwiązań rozwiewałoby wątpliwości co do konieczności udziału adwokata lub radcy prawnego na etapie zatrzymania, o ile tylko zatrzymany wnioskowałby o jego obecność i ewentualnie wykazał, że nie jest w stanie ponieść kosztów obrony bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny (zgodnie z art. 78 § 1), a także w przypadku obrony obowiązkowej. W opinii nadmieniono również o kwestiach problematycznych związanych z ewentualnym wprowadzeniem zmian postulowanych w petycji, np. o ich kolizji z treścią obecnie obowiązującego art. 301 k.p.k., według którego niestawiennictwo obrońcy nie tamuje przesłuchania. Jak zaznaczono, sposób pokonania tej niezgodności między przepisami musiałby się stać przedmiotem dodatkowej refleksji ustawodawcy⁴⁸. Powyższe uwagi nie przekreślają jednak ogólnie pozytywnej oceny sugerowanych regulacji, zmierzających do rozszerzenia uprawnień osób zatrzymanych w dostępie do pomocy prawnej.

Także zdaniem autorki artykułu propozycję Naczelnej Rady Adwokackiej dotyczącą nowelizacji art. 245 k.p.k. należy ocenić pozytywnie: zarówno samą inicjatywę – jako mającą na celu poprawę sytuacji prawnej osób zatrzymanych, zagwarantowanie lepszego dostępu do pomocy prawnej na etapie zatrzymania oraz przybliżenie przepisów polskiej procedury karnej do standardów europejskich – jak i treść regulacji. Przede wszystkim na aprobatę zasługuje postulat wprowadzenia obowiązku wykonywania czynności procesowych lub dowodowych z udziałem zatrzymanego jedynie w obecności adwokata lub radcy prawnego, w tym ustanowionego

⁴⁵ Posiedzenie Komisji Praw Człowieka, Praworządności i Petycji (nr 145) w dniu 10-01-2022 [stenogram nagrania]. Źródło: <https://www.senat.gov.pl/prace/komisje-senackie/przebieg,9486,1.html> [dostęp: 18.03.2022].

⁴⁶ P. Kładoczny: *Opinia na temat rozwiązań proponowanych w petycji Naczelnej Rady Adwokackiej w sprawie podjęcia inicjatywy ustawodawczej dotyczącej zmiany art. 245 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (P10-47/21)*. Źródło: https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/userfiles/_public/k10/petycje/2021/104721/oe-384-6_opinia_badiks.pdf [dostęp: 8.06.2022].

⁴⁷ Ibidem, s. 18.

⁴⁸ Ibidem, s. 17.

z urzędu (§ 5). Przepisy w dzisiejszym kształcie – o czym już była mowa – nie zobowiązują organów do informowania zatrzymanego, w jaki konkretnie sposób może urzeczywistnić swoje prawo do obrony formalnej. Zatem w sensie praktycznym osoba zatrzymana, jeśli nie dysponuje danymi kontaktowymi adwokata lub radcy prawnego albo gdy chce otrzymać pomoc prawną z urzędu, ma ograniczoną możliwość uzyskania niezwłocznego dostępu do tej pomocy i efektywnego z niej skorzystania. Wynika to po części z faktu, że przepisy polskiej procedury karnej nie przewidują obowiązku uczestniczenia pełnomocnika w czynnościach procesowych i dowodowych z udziałem osoby zatrzymanej. Na organach nie spoczywa również żaden prawny obowiązek niesienia jej pomocy w realizacji prawa do obrony formalnej. Konieczność prowadzenia wspomnianych czynności w obecności adwokata lub radcy prawnego bez wątplenia wzmocniłaby potrzebę współpracy organów z zatrzymanym, by zapewnić mu możliwość nawiązania kontaktu z takim pełnomocnikiem. Ponadto analizowana regulacja z dużym prawdopodobieństwem wymusiłaby stworzenie sprawnie funkcjonującego systemu pomocy prawnej, również z urzędu, dla osób zatrzymanych.

Na podstawie postulowanych przepisów wyznaczać adwokata lub radcę prawnego miałyby prezes lub referendarz sądowy sądu rejonowego, w którego okręgu prowadzi się postępowanie, a w wypadkach niecierpiących zwłoki – także inny sąd rejonowy, przy czym odpowiednie zastosowanie znalazłby tu przepis art. 78 k.p.k. Proponowany § 4 art. 245 k.p.k., odwołując się do art. 78 k.p.k., zobowiązuje zatem organ do tego powołany do oceny, czy zatrzymany jest w stanie ponieść koszty obrony bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny, od czego byłoby uzależnione przyznanie mu adwokata lub radcy prawnego z urzędu⁴⁹. Taka regulacja mogłaby powodować, w połączeniu z projektowanym § 5 art. 245 k.p.k., komplikacje praktyczne, gdyż stan majątkowy zatrzymanego należałoby ustalić przed wykonaniem czynności procesowych lub dowodowych z jego udziałem, co przypuszczalnie wymagałoby dalszych zmian ustawodawczych w celu osiągnięcia właściwego tempa postępowania przy wyznaczaniu adwokata lub radcy prawnego w trybie omawianego przepisu⁵⁰.

Dodatkowo w kontekście sugerowanego kształtu art. 245 k.p.k. trzeba również rozważyć kwestię ewentualnych naruszeń prawa dostępu osoby zatrzymanej do pomocy prawnej i ich konsekwencji prawnych. Propozycja NRA nie uwzględnia bowiem żadnego środka naprawczego w tym zakresie. Jak wskazano w opinii na temat petycji, bez właściwej sankcji za nie-

⁴⁹ Ibidem, s. 18.

⁵⁰ Ibidem.

przestrzeganie prawa określonego w proponowanym rozwiązaniu ono samo – jakkolwiek zmierza w bardzo dobrym kierunku – może się okazać iluzoryczne⁵¹.

5. Podsumowanie

Zatrzymanie, jako środek przymusu polegający na pozbawieniu wolności, niejednokrotnie stanowi w istocie pierwszy etap postępowania karnego skierowanego przeciwko konkretnej osobie, niezależnie od formalnego wydania postanowienia o przedstawieniu zarzutów czy od przesłuchania osoby zatrzymanej w charakterze podejrzanego. Wobec powyższego przeprowadzenie czynności procesowych na tak wstępnym etapie bez zapewnienia rzeczywistego prawa do obrony formalnej (również z urzędu) rzutuje negatywnie na sytuację procesową zatrzymanego, a następnie podejrzanego i oskarżonego, na dalszych etapach postępowania karnego z jego udziałem. Należy podkreślić, że sytuacja osoby zatrzymanej, czyli czasowo pozbawionej wolności, jest szczególnie nie tylko w aspekcie procesowym, lecz także pod względem wpływu na jej kondycję psychiczną i związany z tym sposób zachowania i działania.

Po analizie obecnego kształtu przepisów polskiej procedury karnej – zwłaszcza w kontekście standardów europejskich, wyznaczanych przez dyrektywę w sprawie pomocy prawnej z urzędu oraz dyrektywę w sprawie prawa dostępu do adwokata – nasuwa się wniosek, że możliwość efektywnej realizacji prawa osób zatrzymanych do obrony formalnej jest istotnie ograniczona, szczególnie w zakresie dostępu do profesjonalnej pomocy prawnej z urzędu. Oczywistym następstwem identyfikacji tych ograniczeń oraz zrozumienia ich konsekwencji dla prawidłowości przebiegu postępowania karnego i dla sprawiedliwości proceduralnej w odniesieniu do osób, wobec których zastosowano środek przymusu w postaci zatrzymania, wydaje się podjęcie inicjatywy ustawodawczej zmierzającej do poprawy sytuacji procesowej zatrzymanych. Dlatego należy pozytywnie ocenić złożenie do Senatu RP przez Naczelną Radę Adwokacką w interesie publicznym petycji dotyczącej zmiany przepisu art. 245 Kodeksu postępowania karnego w celu poprawy dostępu osób zatrzymanych do pomocy prawnej. Zdaniem autorki proponowane rozwiązania dają szansę na jak najpełniejsze wdrożenie standardów europejskich w omawianym zakresie w polskiej procedurze karnej. Obowiązek przeprowadzania czynności procesowych i dowodowych z udziałem osoby zatrzymanej w obecności pełnomocnika stworzyłby potrzebę współpracy organów z tą osobą, by

⁵¹ Ibidem, s. 17.

umożliwić jej nawiązanie kontaktu z pełnomocnikiem. Ponadto przyjęcie analizowanej regulacji z dużym prawdopodobieństwem wymusiłoby powstanie sprawnie funkcjonującego systemu pomocy prawnej, również z urzędu, dla osób zatrzymanych. Istota prawa karnego nie powinna być bowiem sprowadzana wyłącznie do realizowanej funkcji sprawiedliwościowej, wyrażającej się w zaspokajaniu poczucia sprawiedliwości społeczeństwa i osób pokrzywdzonych przestępstwem, lecz powinna też stanowić narzędzie zapewniające wszystkim uczestnikom postępowania karnego jego prawidłowy przebieg oraz sprawiedliwość proceduralną – także osobom, przeciwko którym to postępowanie się toczy⁵².

Bibliografia

Literatura

- Cora Ł.: *Minimalne gwarancje prawa do rzetelnego procesu karnego w początkowym etapie ścigania*. „Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis” 2020, t. 9, nr 2.
- Cora Ł.: *O pojęciu pozaprocesowego zatrzymania osoby*. „Państwo i Prawo” 2008, nr 3.
- Cora Ł.: *Zatrzymanie osoby w polskim procesie karnym*. Warszawa 2015.
- Eichstaedt K. W.: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz aktualizowany*. T. 1. Red. D. Świecki. LEX/el. 2021.
- Gajowniczek-Pruszyńska K., Zwierz M.: *Gwarancje sprawiedliwości proceduralnej wobec zatrzymanych a elementarne standardy demokratycznego państwa prawnego*. „Palestra” 2017, nr 10.
- Grzegorzczak T.: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*. T. 1: Art. 1–467. Wyd. 6. Warszawa 2014.
- Hofmański P.: *Europejskie standardy w zakresie kontroli stosowania przymusu w procesie karnym a reforma k.p.k.* W: *Problemy kodyfikacji prawa karnego. Księga ku czci Profesora Mariana Cieślaka*. Red. S. Waltoś. Kraków 1993.
- Hofmański P., Sadzik E., Zgryzek K.: *Kodeks postępowania karnego*. T. 1: *Komentarz do artykułów 1–296*. Wyd. 4. Warszawa 2011.
- Jasiński W.: *Dostęp osoby oskarżonej o popełnienie czynu zagrożonego karą do adwokata na wstępnym etapie ścigania karnego – standard strasburski*. „Europejski Przegląd Sądowy” 2019, nr 1.
- Kardas P.: *Gwarancje prawa do obrony oraz dostępu do obrońcy na wstępnym etapie postępowania karnego – kilka uwag w świetle doktryny Salduz, doktryny Miranda oraz dyrektywy w sprawie dostępu do adwokata*. „Europejski Przegląd Sądowy” 2019, nr 1.
- Kodeks postępowania karnego*. T. 2: *Komentarz do art. 167–296*. Red. R.A. Stefański, S. Zabłocki. Warszawa 2019.

⁵² K. Gajowniczek-Pruszyńska, M. Zwierz: *Gwarancje sprawiedliwości proceduralnej...*, s. 39.

- Steinborn S.: *Dostęp do obrońcy na wczesnym etapie postępowania karnego. Uwagi de lege lata i de lege ferenda*. „Europejski Przegląd Sądowy” 2019, nr 1.
- Tylman J. W.: *Polskie postępowanie karne*. Red. T. Grzegorzczak, J. Tylman. Wyd. 9. Warszawa 2014.
- Wąsek-Wiaderek M.: *Dostęp do adwokata na wczesnym etapie postępowania karnego w prawie Unii Europejskiej*. „Europejski Przegląd Sądowy” 2019, nr 1.
- Witkowska K.: *Gwarancje zatrzymanego*. „Prokuratura i Prawo” 2011, nr 9.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 2 kwietnia 1997 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483 ze zm.
- Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi. Dz.U. 1982, nr 35, poz. 230 ze zm.
- Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji. Dz.U. 1990, nr 30, poz. 179 ze zm.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego. Dz.U. 1997, nr 89, poz. 555 ze zm.
- Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2. Dz.U. 1993, nr 61, poz. 284 ze zm.
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/48/UE z dnia 22 października 2013 r. w sprawie prawa dostępu do adwokata w postępowaniu karnym i w postępowaniu dotyczącym europejskiego nakazu aresztowania oraz w sprawie prawa do poinformowania osoby trzeciej o pozbawieniu wolności i prawa do porozumiewania się z osobami trzecimi i organami konsularnymi w czasie pozbawienia wolności. Dz. Urz. UE L 294/1 z dnia 6 listopada 2013 r.
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/1919 z dnia 26 października 2016 r. w sprawie pomocy prawnej z urzędu dla podejrzanych i oskarżonych w postępowaniu karnym oraz dla osób, których dotyczy wnioski w postępowaniu dotyczącym europejskiego nakazu aresztowania. Dz. Urz. UE L 297/1 z dnia 4 listopada 2016 r.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 czerwca 2015 r. w sprawie określenia wzoru pouczenia o uprawnieniach zatrzymanego w postępowaniu karnym. Dz.U. 2015, poz. 835.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 czerwca 2015 r. w sprawie sposobu zapewnienia oskarżonemu korzystania z pomocy obrońcy w postępowaniu przyspieszonym. Dz.U. 2015, poz. 920.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 czerwca 2019 r. – Regulamin urzędowania sądów powszechnych. Dz.U. 2019, poz. 1141.

Orzecznictwo

- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 lutego 2004 r. V KK 194/03. OSNKW 2004, nr 4, poz. 42.
- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 23 listopada 1993 r. w sprawie Poitrimol przeciwko Francji. Seria A, nr 277-A. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57858> [dostęp: 8.06.2022].

- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 28 lutego 2008 r. w sprawie Demebukov przeciwko Bułgarii. Skarga nr 68020/01. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-85244> [dostęp: 8.06.2022].
- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 27 listopada 2008 r. w sprawie Salduz przeciwko Turcji. Skarga nr 36391/02. [https://etpcz.ms.gov.pl/etpccontent/\\$N/990000000000001_I_ETPC_036391_2002_Wy_2008-11-12_001](https://etpcz.ms.gov.pl/etpccontent/$N/990000000000001_I_ETPC_036391_2002_Wy_2008-11-12_001) [dostęp: 8.06.2022].
- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 31 marca 2009 r. w sprawie Płonka przeciwko Polsce. Skarga nr 20310/02. [https://etpcz.ms.gov.pl/etpccontent/\\$N/990000000000001_I_ETPC_020310_2002_Wy_2009-03-31_001](https://etpcz.ms.gov.pl/etpccontent/$N/990000000000001_I_ETPC_020310_2002_Wy_2009-03-31_001) [dostęp: 8.06.2022].
- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 13 października 2009 r. w sprawie Dayanan przeciwko Turcji. Skarga nr 7377/03. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-95015> [dostęp: 8.06.2022].
- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 13 września 2016 r. w sprawie Ibrahim i inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu. Skargi nr 50541/08, 50571/08, 50573/08 i 40351/09. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-166680> [dostęp: 8.06.2022].

Źródła internetowe

- Kładoczny P.: *Opinia na temat rozwiązań proponowanych w petycji Naczelnej Rady Adwokackiej w sprawie podjęcia inicjatywy ustawodawczej dotyczącej zmiany art. 245 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (P10-47/21)*. Źródło: https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/userfiles/_public/k10/petycje/2021/104721/oe-384-6_opinia_badiks.pdf [dostęp: 8.06.2022].
- NRA złoży petycję dot. zmian w kpk – pomoc prawna z urzędu dla zatrzymanego. 10.05.2021. Źródło: strona WWW Naczelnej Rady Adwokackiej: <https://www.adwokatura.pl/z-zycia-nra/nra-zlozy-petycje-dot-zmian-w-kpk-pomoc-prawna-z-urzedu-dla-zatrzymanego/> [dostęp: 7.06.2021].
- Petycja z dnia 17 maja 2021 r. w sprawie podjęcia inicjatywy ustawodawczej dotyczącej zmiany art. 245 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, poprzez dodanie w art. 245 nowego § 4 i 5, w celu zapewnienia zatrzymanemu prawa do skorzystania z pomocy prawnej z urzędu w przypadku wykonywania czynności procesowych lub dowodowych na etapie zatrzymania (P10-47/21). [Skierowana do Senatu RP przez Naczelną Radę Adwokacką]. Źródło: <https://www.senat.gov.pl/prace/petycje/wykaz-tematow-petycji/petycja,605.html> [dostęp: 7.06.2021].
- Posiedzenie Komisji Praw Człowieka, Praworządności i Petycji (nr 145) w dniu 10-01-2022 [stenogram nagrania]. Źródło: <https://www.senat.gov.pl/prace/komisje-senackie/przebieg,9486,1.html> [dostęp: 18.03.2022].